

ՄՐՋԻՒՆ ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴ

Այդիւսէ բարձր պատերով շրջափակեալ և հին ոճով շինուած պարտէզ մը կար. պատերուն տակն ալ լայն ածուներ՝ մէջը ծաղիկներով, բանջարեղէններով ու պտղատու ծառերով: Անոնց մօտ աւազուտ երկայն ճեմելիք մ'ալ կար՝ որ բոլոր պարտէզը կը պատէր. մէջտեղն ալ խոտոց ու ծաղկանց և պզտի ծառոց ածուներ. կեդրոնն ալ ծղկնարան մը:

Պտղատու ծառերէն մէկուն ստորոտը՝ մըջոց անթիւ բազմութեան բնակարան մը կար, որք իրենց գետնափոր աշխատանքը մերձակայ ածուին ներքե տարածեր էին: Որ մը բնակիչներէն երկուքը ստորերկրեայ ճամբու մը մէջ իրարու հանդիպելով՝ հետեւալ խօսակցութիւնն ըրին.

Ո՛վ բարեկամ, ըսաւ մէկուն, դուն ես: Շատ ուրախ եմ գրեզ տեսներուս: Ո՛ր էիր այսչափ երկայն ատեն. բոլոր ճանչուորներդ վրադ մեծ վախի մէջ էին որ չըլլայ թէ վտանգի հանդիպած ըլլաս:

— Վիրաւի, պատասխանեց մէկաւն, ես քեզի համար օտարական մը կ'երեւամ, վասն զի պէտք է գիտնաս որ երկայն ճամբորդութենէ նոր կը դառնամ:

— Ճամբորդութիւն, ի՛նչպէս, կ'աղա չեմ և ո՛ր տեղ:

— Պարզ հետաքրքրութեան շրջան մը: Երկայն ատենէ ՚ի վեր շատ տոգոհ էի մեր աշխարհին վրայ այսչափ քիչ տեղեկութիւն ունենալուս համար. այսու մտքով վերջապէս որոշեցի քննել զայն: Եւ հիմա կրնամ պարծիլ որ անոր ամենէն հետո ծայրն ալ պտըտեցայ, և գրեթէ մեծ մաս զմնաց որ տեսած չըլլամ:

— Զարմանալի բան, ի՛նչ մեծ ճանապարհորդ եղած պիտի ըլլաս, և ինչեր տեսած:

— Այո, անշուշտ շատ մըջիւններէն աւելի բան տեսած եմ. սակայն շատ աշխատանք և շատ ալ վառանգ քաշելով իմացայ որ չեմ գիտեր թէ կ'արժէին տեսածներուս:

— Շնորհք ըրէ պատմելու ինծի քանի մը դէպքեր:

— Շատ աղէկ. Պայծառ առաւօտ մը ճամբայ ելայ, և մեր երկիրը և զայն պատող ածուներն անյնեկէն ետքը, ընդարձակ և բաց դաշտ մը հասայ, ուր՝ աչքի կտրածին չափ նայելով՝ և ոչ պզտի կանաչութիւն մը կ'երեւար, այլ կորդ գետին մը ամեն տեղ մեծ մեծ քարերով ծածկուած, որք ճանապարհորդին թէ՛ աչքին և թէ ոտքերուն արգելք կ'ըլլային: Աինչդեռ հոգնելով առաջ կ'երթայի, հտեւէս ահաւոր ծայն մը լսեցի, որ երթալով սկսաւ սաստկանալ. ետ դարձայ նայեցայ, և սաստիկ վախով տեսայ ահաւոր լեռ մը, որ գլորելով այնպէս շուտ կու գար դէպ ինծի, որ անկարելի էր ճամբաս փոխել: Ինք զինքս փորի վրայ քարի մը ետեւ ձգեցի, և անփախչելի մահուանէն զատ ուրիշ բանի չէի սպասէր: Լեռը մէկէն վրայէս անցաւ, և ես անդապ մնացի՝ չեմ գիտեր որչափ ատեն: Երբոր խելքս վրաս եկաւ, սկսայ քաշուիլ, երկննալ, և շատ զարմացայ երբոր բոլորովին անշուշտ գտայ ինքզինքս. սակայն քովս եղած քարը գրեթէ բոլորովին հողին մէջ խրուած թաղուած էր:

— Ի՛նչ աղէկ բողբ:

— Յիշարաի գարմանալի բողբ: Ճամբաս առաջ տարի այն անապատին մէջ, և մտայ լայն կանաչ տեղ մը՝ որ ձևացած էր գլխաւորապէս մեծամեծ նեղ ու սրածայր տերեւներով, որք այնպէս խիտ ու խառնիխուռն էին՝ որ շատ դժուարութեամբ կրցայ ճամբաս շարունակել տնոնց միջէն. և շատ անգամ պիտի մոլորէի՝ եթէ խելք չբանեցրէի միշտ արեւուն նայել: Երբոր այս երկրին մէջ տեղեկանքը հասայ, սաստիկ վախցայ, ահագին չորս ոտքով կենդանի մը տեսնալով, գեղին խատուտիկ մորթով, որ թռչելով դէպ ինծի կու գար. Քիչ մը ետքը, խելքս դեռ գլխիս չգարձած, այն երկայն, կլոր և սողացող կենդանիներէն մէկուն վրայ վազեցի, որք ոչ գլուխ ունին ոչ պոչ և ոչ ոտք, որոց շատ անգամ կը հանդիպէր գետնին տակ, մեր բնականին մօտ: Հագիւ թէ զգայ որ վրան եմ՝ մէկէն ծակին մէջ այնպէս արագու-

թեամբ մտաւ որ զիս ալ իրեն հետ ներս պիտի տանէր: Ասկայն մէկէն վեր ցատքեցի, և ճամբաս շարունակեցի:

Վերջապէս շատ աշխատանք այս անստոյգ երկրին ծայրը հասայ, և եկայ բաց տեղ մը նման անոր ուր մինք կ'ապրինք, ուրայ մէջ տեղը այնպէս բարձր ծառեր կային որ ծայրերնին չէի կրնար տեսնալ: Անթի ըլլալով առջի հանգիստս վրայ ելայ, յուսալով պտուղ գտնալ. սակայն շատ փնտռելէ վերջը պարապ գարձայ: Ուրիշ ծառերու վրայ ալ փնտռեցի՝ սակայն նոյն պէս պարապ ելայ: Իրտեցընէ շատ տերևներ և ծաղիկներ կային, սակայն ինծի ուտելու բան մը չկար. այնպէս որ անօթու թենէ պիտի մեռնէի՝ եթէ քանի մը թթու և տափալ հատիկներ չգտնայի գետնին վերայ, որով խեղճուկ ճաշ մ'ըրի: Այս ընելու ատենս, առջինէն աւելի մեծ վտանգի մէջ ընկայ: Այն երկուտանի և փետրաւոր կենդանիներէն մէկը, զոր շատ անգամ կը տեսնանք մեր կողմերը, ոստէ մը վար ցատքեց, և իր ահաւոր կտուցովը առաւ նոյն իսկ այն հաստալտուղը՝ որուն վրայ կեցեր էի: Բարեբաղդաբար զայն մէկէն չի կլլեց, այլ ծածին վրայ թռաւ. նոյն միջոցին ես ազատեցի ինքզինքս, և մեծ բարձրութենէն գետնի վրայ ընկայ, սակայն հարուած չընդունեցայ:

Այս տեկատուանէն անցնելով եկայ ուրիշ խիտ և կանաչ տեղ մը, առջինին նման: Անկէց ալ անցնելէս ետքը՝ յանկարծակի ընդարձակ և պայծառ դաշտի մը քով եկայ, որուն բնութիւնը չհասկըցայ: Քստինն ընկած տերեւի մը քովէն քալելով երբ անոր ծայրը հասայ՝ շատ զարմացայ ուրիշ միջին մը տեսնալով որ ինծի ընդ առաջ կուգար. մօտեցայ անոր եղբայրական համոյր մը տալու, բայց կարծածիս հակառակ պաղ ու կակուղ հեղուկ մը զգացի, որուն մէջ սիւտի ընկղմի թէ որ մէկէն չգառնայի, և տերեւը աղէկ մը բռնելով նորէն վեր չելլայի: Այն ատեն իմացայ որ այն ընդարձակ դաշտը կազմուած է եղբի այն հեղուկէն որ երբեմն երկինքէն կ'ընկնայ, և այնչափ չփոթութիւն կը ձգէ մեր մէջը, մեր ծակերը լեցնելով:

Անչաղա կեցած կը մտածէի թէ ճամբաս ինչպէս շարունակեմ, քաղցր հով մ'ելաւ, որ իմ զգաստանալէս առաջ քեց այն տեղերը որուն վրայ կեցեր էի՝ հաստատուն

երկրէն շարժուն հեղուկին մէջ, որ հետեալ բար վրան կրեց զայն, զիս ալ անոր հետ: Նշաւ և առաջ շատ խռովեցայ, և սկսայ տերեւին չորս կողմը վաղվառտել յուսալով ճամբայ գտնալ որպէս զի աղատիմ. բայց տեսնալով որ անկարելի է այս բանս, ինքզինքս բախտին թողուցի, և սկսայ նաեւ քիչ մը զուարճանալ այն մեղմիկ շարժումը որով առաջ կը քշուէի: Բայց ո՞րչափ նոր ու զարմանակերպ կենդանիներ տեսայ, բնական այս հեղուկ երկրին մէջ: Ահաւոր մեծութեամբ կենդանիներ՝ փայլուն թեւերով ծածկուած՝ մեծ արաւոթեմամբ զինացէս կը նետուէին հազար ու մէկ դարձուածքներով: Մեծ մեծ գլուխներ ունէին և անշարժ աչքեր, սոսկալի լայն բերաններ, բայց ոտք չունէին. և կ'երևար թէ առաջ կ'երթային՝ երկու պզտի թևոց օգնութեամբ իրենց մարմնոյն այլ և այլ կողմը հաստատուած, և զլլաւորապէս իրենց մարմնոյն ծայրովը՝ որ անդադար կը շարժէր ամեն գիւ: Ուրիշ աւելի պզտիկ կենդանիներ շատ տեսաւ զարմանալի ձևերով սրածու հեղուկին մէջ կը շարժէին, կամ անոր երեսը կը կենային. և տեսայ վախով անոնցմէ շատ մը՝ զոր անդադար կը յափշտակէին և կ'ուտէին այն մեծ կենդանիներն:

Նրբոր գրեթէ մէջտեղը հասայ, այս դաշտին անշարժ երեսը բոլորովին վրձովեցաւ և վեր վար շարժեցաւ, այնպէս որ վրան կեցած տերեւս տատանեց, և գրեթէ տակն ու վրայ բրաւ: Սարսափեցայ՝ մտածելով թէ ինչ պիտի ըլլայի, թէ որ այս ահաւոր գաղաններուն մէջը ընկնայի: Սակայն, ինչ և իցէ, վերջապէս ողջ հասայ միւս կողմի, և և ուրախութեամբ նորէն ոտքս ցամաք երկիր գրի: Աղուոր դառ 'ի վեր մ'ելայ, որ տարաւ մեծահասակ տնկարանի մը, առջի անցածիս նման: Ուրիշ կանաչ դաշտ, ուրիշ քարուտ անապատ մը յաջորդեցին անոր, որ զիս տարին վերջապէս մեր աշխարհէն ներհակ կողմը, այն ընդարձակ կուտակով փակուած որ կը բարձրանար ինչուան երկինք, և այս կողմէն մեզի սահման կը կտրէր:

Հիմա մեր ցեղէն տարբեր տեսակի մը հանդիպեցայ, որ քիչ կը տարբերէր մեզէն ապրելու կերպին կողմանէ: Իրենց բնակարանը հրաւիրեցին զիս, և պահեցին մեծ հիւրընկալութեամբ, և իրենց հետ շտա

չընդադայութիւններ րրի չորս կողմն Պոզա-
տու գեղեցիկ ծառ մը կար ոչ շատ հեռու
մեզմէ, որուն ստէպ այցելութեան կ'երթա-
յինք: Որ մը, մինչդեռ կը վայէկէ հասուն
սալորի մը մէջ, զգացի յանկարծակի ինք
զինքս յափշտակուիլ սաստիկ արագու-
թեամբ, ինչուան որ հասայ մութ տեղ մը,
ուր սատտիկ հարուած մը քնց գիս փա-
փուկ և թաց մսի մը վրայ, ուսկից մէ-
կէն խոնաւ տեղ մը քշուեցայ, և զետնի
վրայ բոլոր շաղախով ծածկուեցայ: Ինք
զինքս շատ զփուարութեամբ ազատեցի, և
վեր նայելով տեսայ այն երկոտանի կին-
դանինընէն մէկը, որոնք շատ անգամ կը
շարժեն հողը մեր զլխուն վրայ, և զմեզ կը
սարսափեցնեն:

Իմ նոր բարեկամներս սկսան ըսել ին-
ծի որ երթալու ժամանակ է. վասն զի դուք
աղէկ գիտէք որ մենք չինք սիրել օտա-
րականները ընտանեցնել: Եւ իրացնէ
ինծի բաղդ եղաւ այն հրաժեշտը ընդու-
նիս. վասն զի հազիւ թէ այն տեղը թողու-
ցեր է և և կը ճանապարհորդէի մօտակայ
բարձրաւանդակի մը վրայ, երբ յանկարծ
ետէէս սոսկալի աղաղակ մը լսեցի. ետեւ
նայեցայ և տեսայ որ անոնց բնակարանն
օդոյ մէջ կը ցրուի, սոսկալի ճայթմամբ
կրակի և մուխի: Կէս այրած մարմնոց
բազմութիւն մը իրենց բնակարանին աւե-
րակներուն հետ կը տարածուէին չորս
կողմը բաւական հեռու. և այնպէս խեղդիչ
շոգի մը բարձրացաւ, որ քիչ մ'ատեն ան-
զգայ ու անշարժ մնացի: Խնդհ փախստա-
կաններէն ոմանցմէ իմացայ որ գէտքը
պատճառած էր ստորերկրեայ կրակէ մը,
որոյ ճամբան պայթած էր գետնիս երեսը-
պատճառը ենթագրեցի թէ ըլլայ այն երկ-
ոտանի ճիւղին հնարքներէն, որոյ ճան-
կէն այնպէս հազիւ ապատեր էի, և որ ճիշդ
ճայթմունքէն առաջ տեսնուեցաւ ծակե-
լուն մէջ մտնալ, հետը տանելով բնակա-
րանին մեծ յարկերուն մէջ սև փայլուն
հատիկներու բազմութիւն մը:

Երբ այս հեռաւոր երկրէն դարձայ, շըր-
ջապատ որմոց ստորոտէն սկսայ քաշել,
զիտնալով որ զիս իմ տունս կը դարձնէ:
Ճամբուն վրայ մեր ցեղէն շատ շրջապոռ
խմբերու հանդիպեցայ, և շատ անգամ պա-
շար գիզողներու, որոնք կերակուր կը փրն-
տուէին: Որ մը, մեզմէ ոմանք անոյը բանի

մը հոտէն հրապուրուած, բարձր կոթողաց
վրայ ելան, որոց վրայ ընդարձակ կտր
չէնք մը կար՝ մէկ մուտքով միայն: Ասոր
մէջ անգաղար կ'երթային կու գային այն
թեւաւոր կենդանիներն, որք քիչ մը ձեռով
մեզի նման էին, բայց շատ աւելի մեծ և
ահաւոր խայթոցով զինուած, որոց շատ
անգամ կը հանդիպինք ծագիանց հիւթը
ծծելու տտեններն: Բայց կամ իրենք այն
մեծ բնակարանին ճարտարապետներն էին,
և կամ իրենց համար շինուած էր բարե-
րար և մեծ կարողութեամբ էակներէ. չեմ
կարող այս լանս որոշել: Կ'երեւայ թէ իրենց
այնչպիսի ճարտարութեամբ ժողոված հիւթը
զնկու տեղն էր. վասն զի անգաղար կու
գային բոռաւորուած հոտաւէտ նիւթով
մը, զոր ներս կը տանէին, և յետոյ պարապ
դուրս կ'ելլային: Մեծ փափագ մ'ունե-
ցայ իրենց հետ մտնելու. բայց իրենց ա-
հաւոր տեսքէն և տեսակ մը բզդալէն որ
անգաղար կ'ելլար իրենց բնակարանէն
վախով ետ դարձայ: Վերապէս, մեր
կողմի կտրիճներէն երկու իրեք հոգի զի-
տեցին և ատեն մը երբոր մուտքը ազատ
էր, յանդգնեցան ներս մտնալ. բայց մէ-
կէն տեսանք զիրենք դուրս քշուիլ մեծ փու-
թով, և կոխկուտուիլ ու ջարդուիլ դրան
ճիւղ մէջ տեղը. մեզմէ մնացածները շուտ
մը ետ քաշուեցան:

Երկու ուրիշ գէպերի ալ որ հանդիպե-
ցան ինծի, բուն պատճառ եղան ուշացը-
նելու իմ հարկերիք դառնալու իրիկուն մը,
ուրիշ ընկերի մը հետ խխունջի մը պա-
րապ պատենին մէջ ըլլալով, այնպիսի սաս-
տիկ անձրև մ'եկաւ գիշերը՝ որ պատեա-
նը բոլորովին լեցուեցաւ: Արթընցայ զրե-
թէ խղճուած. բայց բարեբաղդաբար, զը-
լուխս գէպ ի պատենին բերանը դարձու-
ցած ըլլալով, գազաթը ելայ, և հնարք մը
գորայ ցամաք տեղ իջնալու: Իմ ընկերս,
որ ինծմէ աւելի խոր մտած էր պատենին
մէջ, մէկ մ'ալ դուրս չեկաւ:

Քիչ մը վերջը, մինչդեռ պատին տա-
կէն կ'երթայի, հետաքրքրական խոռոչ մը
նշմարեցի, կտր բերնով, որ աստիճանա-
բար կը նեղնար գէպ ի յատակը: Անոր
եզերքը զալով զայն տեսնելու համար, բե-
րանը, որ բարակ աւաղէ էր, տեղիք տը-
լաւ, և խոռոչին մէջ սահեցայ, Հապիւ թէ
յատակը հասայ, աւաղին տակէն ահաւոր

ճիրաւներով և երկու եղջիրով կենդանի մ'երեցաւ և փորձեց զիս բռնել: Եւ քաշուեցայ, և խոռոչին եղբրը վազեցի: այն ատեն վրաս աւաղի այնպիսի տարափ մը թափեց՝ որ զիս կուրցուց, և կարծես թէ նորէն վար տարաւ: Սակայն, ջանալով բոլոր ուժովս, իրմէ հեռացայ, և անդադար վազեցի ինչուան որ բաւական հեռացայ: Յետոյ իմացայ որ անիկա մըջնառիւծի մը խոռոչն է եղբր, մեղի սոսկալի թշնամի, որ չհաւատարելով մեզի արազութեամբ, այս խորամանկ գիւտը կը զործածէ, իր չիոթած որսը բռնելու համար:

Ասիկա ինծի հանդիպած վտանգներէն վերջինն եղաւ: Մեծ ուրախութեամբ երեկ իրիկուն իմ ծնեական գեղս հասայ, ուր կ'ուզեմ կենալ գոհ սակէ ետեւ: Զեմ գիտեր թէ որչափ օգուտ քաղեցի իմ ճամբորդութենէս, բայց հարկաւոր հետեւանք մը հանեցի անկէ:

— Ո՞րն է ատիկա, հարցուց ընկերը:

— Ինչպէս որ գիտես, մեր ընդհանուր կարծիքն է թէ ամեն բան այս աշխարհիս վրայ մեր պիտոյիցը համար եղած է: Արդես տեսայ այնպիսի ընդարձակ երկիրներ՝ որ ամենեւին մեր բնակութեանը յարմար չէին. որոնց մէջ կը բնակէին մեզմէ այնչափ մեծ և զօրաւոր կենդանիներ, որ չեմ կրնար չհամոզուիլ թէ Ստեղծողն այնչափ նկատած ըլլայ զանոնք որբան զմեզ, աշխարհս ստեղծելու ատեն:

— Կը խոստովանիմ թէ ասիկա բաւական հաւանական կ'երեայ. բայց դուն քեզի պահէ կարծիքդ:

— Ինչու:

— Դու գիտես որ մենք միջինեք սնափառ ցեղ մ'ենք, և մեծ համարմունք ունինք մեր իմաստութեան հնութեանը վրայ: Հիմա ասիկա յանդիմանութիւն պիտի ըլլայ մեզի մեր աչքին առջև մեր կարեւորութիւնը պաշտպանել տալով:

— Բայց խաբուի՞ն ալ իմաստութիւն չէ:

— Աղէկ. դու ինչպէս որ կը մտածես՝ այնպէս ըրէ: Հիմկու հիմա մնաս բարով, և չնորհակալ եմ ինծի տուած տեղեկութեանցդ:

— Մնաս բարով, վաղը նորէն կը տեսնուիք:

Այդ բարձրահասակ, գոռոզ ու լարիտաձե թռչունն զոր կը տեսնաս, ս'ընթերցող, կանգուն ոտից վրայ, երկայն որունքներով, կենդանի աչքերով, արծուենման կտուցով և հերաց երկայն փունջով մը՝ որ կ'իջնայ գլխէն վար պարանոցին վրայ, օժակալ թռչունն է, որոյ պատկերն արգէն առանձինն ներկայացուցինք մեր նախընթաց Պրակին մէջ: Սա յափշտակիչ ու գիշատիլ թռչունոց կարգէն է, որ կարծես մտադիր աչք կը սպասէ իր որսին:

Բայց մեր ուշադրութիւնն աւելի ծառիւն քով կեցած միւս թռչնոյն դարձնենք, որ գուցէ անծանօթ է բազմաց, և կոչի Մարապու (Marabout): Այս թռչունը սովորութիւն ունի շատ անգամ այդ ձևով կենալու՝ որով նկարուած է ի պատկերի. թուի թէ ուշի ուշով ծանր առարկութիւն կամ դաղանիք մը լուծելու զբաղած է, նման Եւկլիդեսայ: Մարապուն բնութեամբ մտակեր կամ որդակեր է, զօրաւոր ու երկայն կտուց մ'ունի, գլխին՝ ինչպէս նաև սրունքներն լերկ են ու ճանկաւոր. գլխէն սկսեալ մինչև տառն ծայրը թիւկանց փետուրքը սևագոյն, իսկ կրծոցը վերէն ի վայր սպիտակ են: Արտաքին տեսքն տգեղ է և ահարկու. տուտն՝ որ թռչնոց զլուսւոր զարդն է, ասոր վրայ ընդհակառակն անզարդութիւն և առձևութիւն կը պատճառէ իր կարծու թեամբը:

Այս երկու թռչնոց ալ հայրենիքն Ափրիկէն է. յերոպա և ուրիշ կողմեր դուն ուրեք կը տեսնուին. իսկ ասոնք որ կը տեսնանք՝ Գոլանիոյ կենդանաբանական պարտիզին կը վերաբերին, որ եւրոպական ուրիշ պարտիզաց հաւասար ճոխ ու հարուստ է ազդի ազդի օտար կենդանեք: